

HOSSZÚ, FORRÓ NYÁRI TÁBOR...

(...a város peremén)

(Merre van a nagykanizsai vasútállomás? Természetesen, mint sok más településen, és mint az a bizonyos kórház, a város szélén. Ezt azért sem fogjuk ezután elfelejteni, mert a Társadalomelméleti Kollégium hagyományos nyári táborának résztvevőiként kilenc napon keresztül hallgathattuk itt közelről a sínek "duruzsolását". Ennél koncentráltabb hangerőt manapság csak akkor lehet hallani, ha valakire azt a megtisztelő címet hajtják, hogy "te bolsevik".)

Kik voltak azok a bolsevikok valójában? Mi volt a történelmi bolsevizmus lényege? Ennek megválaszolására kértük fel KRAUSZ TAMÁS történészt, a tábor első előadásán.

Lenin 1903-tól datálja a bolsevizmus születését. Ekkor történt ugyanis szakadás az OSZDMP-n belül a következő kérdésben: ki legyen a forradalmi mozgalom vezetője? A későbbi bolsevikok azt mondták, hogy a munkásosztály, míg a későbbi mensevikek tagadták ezt. A bolsevikok három fő forrásból merítettek eszmerendszerük kiépítéséhez. A marxi nyugat-európai hagyatékbal, az orosz forradalmi tradícióból (anarchizmus, nihilizmus, narodnyikok), valamint az orosz (kelet-európai) valóság újraértelmezéséből az előbbi elméleti tradíciók alapján. Milyen volt ez a valóság? Gyenge nemzeti burzsoázia halovány polgári demokratikus hagyományokkal, valamint merev cári bürokrácia és jókora paraszti elnyomás jellemzi a kor Oroszországát, ahol szinte szükségszerű az antibürokratizmus, az áldozatkészség, a végcél iránti fogékonyság erősödése az egyéneken. Ha elolvassuk az eredeti dokumentumokat, kiderül, a bolsevikok tudták, hogy kockázatos, amit csinálnak. Az első világháború után azonban nem láttak más kiutat az adott helyzetből, mint a forradalmat, amelyet – úgy gondolták, világforradalom kísér. Keynes ezt akkoriban úgy fejezte ki, hogy ha a kapitalizmus struktúrája nem változik meg, elsöprik a szocialista forradalmak.

A 20-as évek elejétől azonban fokozatosan kiszorították a hatalomtól a baloldali ellenzék, amely a történelmi bolsevizmus továbbviteléért küzdött. 1927-re kizárják és kivégzik többségüket, miközben a pártvezetés elbürokratizálódik, a hatalom a bürokrata elit kezébe kerül, és megszületik a jelszó: "szocializmus egy országban". A személyi diktatúra totálissá válik, melybegy a szimbólumok, a történelmi talaj, a párt elnevezése és a marxizmusra való hivatkozás változatlan, de a rendszer már nem alulról építkezik, nyíltan etatista és bürokratikus: A kérdés már csak az maradt, mikor és milyen technikákkal válik jogilag is tulajdonossá a bürokrácia. A problémát úgy tűnik – az IMF és a Világbank napjainkban látványosan megoldja.

Az előző előadás gondolatmenetét BALOGH ISTVÁN filozófussal (Társadalomtudományi Intézet) ott folytattuk, hogy hová tűnt a baloldal az utóbbi évek változásaiban. Úgy véli, a baloldal nem tűnt el, nem baloldali értékek nélkül zajlik le a fordulat. Hibát követ el szerinte az, aki a marxizmust nélkülözhetetlennek tartja a baloldali mozgalmak alapeszméiből. Az ideális az lenne, ha egyenrangú, baloldali értékek (társadalmi igazságosság, szolidaritás, környezetvédelem, stb.) köré szerveződő mozgalmak akcióegysége lépnének a közös célok eléréseért, ugyanakkor egyik sem törekedne domináns szerepre. Ezért a baloldalhoz sorolja az alternatív év nőmozgalmakat, zöldeket, stb. Bár ezeknek nincs kidolgozott társadalomelméletük, de a fennállót mint rendszert akarják megváltoztatni. Akkor mire valók a társadalomelméletek? Balogh István azt állítja, hogy ezek csupán a mozgalmak önreflexiójához adhatnak Kiindulópontot, illetve a társadalomnak orientációs pontokat nyújthatnak, és nem avatkozhatnak közvetlenül a társadalmi cselekvés folyamatába. Ez az alapvető hibája Marx Feuerbach-téziseinek és Lukács Ontológiájának egyaránt – véli az előadó. A társadalomtudós akkor nem része a társadalomnak? Csak akkor foglalkozhat valaki társadalomelméletekkel, ha előtte tudatosan függetleníti magát az emberi közösségtől? Ez csak akkor oldható meg, ha elérné, hogy rá nem vonatkoznak a társadalom döntései, ami nonszensz.

A következő előadáson JOHN BARZMANN amerikai történésztől megtudtuk, a demokrácia "fellegvárában", az Egyesült Államokban kikre hogyan vonatkoznak ezek a társadalmi döntések. Mint közismert, az 1786-os alkotmány elismerte a polgári szabadságjogokat, a társadalmi önrendelkezés jogát, a nők szabadságjogát, az egyenlő esélyeket, valamint kimondta a rabszolgaság megszüntetését. A XX. század közepéig azonban a feketéknek és a nőknek nem volt szavazati joga, így a demokrácia az első 120 évben a lakosság 50%-ára szűkült. A valóságban sokáig megtagadták a munkások jogait is, ami az 1930-as válságban óriási sztrájkhullámhoz vezetett. Ettől kezdve törvény garantálja a sztrájkjogot és a szakszervezeti jogot. A tisztességes verseny ideológiájához elkezdtek kialakítani a korlátozásmentes esélyegyenlőséget. A jóléti állam felvállalta olyan programok szervezését, amelyek a szegények helyzetének javítását célozták. Látni kell viszont, hogy ezek a demokratikus vívmányok a tömegek nyomása nélkül nem valósulhattak volna meg. Ezt az utóbbi másfél évtizedben az újkonzervativizmus megjelenésének társadalmi háttere, vagyis az apolitikusság eluralkodása fényessé bizonyította.

Milyen tehát a pillanatnyi helyzet? A mai alkotmány rengeteg módosítást tartalmaz az eredetihez képest. A lelkiismereti szabadságjogot megnyírbálták (például minden állami iskolában imával kell kezdeni a napot). Korlátozták az utazás szabadságát. Az USA-ban nem legálisan dolgozók és sok külföldi akkor sem szavazhat, ha már hosszabb ideje él ott. A szegények, feketék, alacsony képzettségűek

szintén nem szavazhatnak, ha nem regisztráltatják magukat. Így az elnökválasztáson a szavazati joggal rendelkezők 45-50%-a, a helyi választásokon 60-70%-a nem vesz részt. A két nagy párt programja különben nagyjából ugyanaz. A váltógazdálkodás is megszűnően van, mivel munkamegosztás alakult ki: az elnöki hivatalt a republikánusok működtetik, míg a kormányzói hivatalok többségét és a kongresszust a demokraták foglalják el: A kisebb pártoknak szántalan korlátozással kell szembenézniük. Kevés a joguk a tömegtájékoztatóban, nem tudnak komoly jelöltet állítani tőkésék pénzügyi és eszmei támogatása nélkül. Az elnöki hatalom köre ugyanakkor kibővül a politikai titkosrendőrség feletti rendelkezésnek és háború meghirdetésének jogával.

SZELÉNYI IVÁN szociológus, aki szintén több évet töltött az USA-ban, míg végül hazatelepült, már a magyar társadalom sajátosságait vette szemügyre előadásában. Előbb három pillanatképet vázolt fel a társadalomszerkezetre vonatkozóan. A klasszikus államszocializmust új típusú rendi társadalomként értelmezi, ahol nem a gazdasági teljesítménynek, hanem a politikának van primátusa, emellett a kulturális tőke birtoklása másodlagos. 1980-ban már megfigyelhető egy piacosodási folyamat, mely két kompromisszumon alapult: a központ az értelmiségnek utazási lehetőséget biztosított, valamint a második gazdaság kialakulását nem gátolta szigorúan. Megindult a politikai tőke pénztőkévé konvertálása (lakás, antik bútorok, menedzseri pozíciók megszerzése, stb.), s ma már ez a folyamat leplezetlenül folyik. Ennek ellenére a társadalmi hierarchia magaslatán nem a pénztőssével, hanem a kulturális tőkével rendelkezők helyezkednek el az előadó szerint.

Majd a pártviszonyok kerültek terítékre. A tavaszi magyar választások eredményeit egy nyári reprezentatív kérdőíves vizsgálat adataival összehasonlítva kimutatta, hogy az MDF több szempontból is (korösszetétel; munkajelleg, képzettség) a társadalom átlagaihoz illeszkedik, míg az SZDSZ alulreprezentált például az 50 éven felüliek, a mezőgazdasági és a hagyományos munkásság körében. Elgondolkodtató, hogy a változások mélységének ellenre az első fordulóban a szavazásra jogosultak 35%-a, a második fordulóban 55%-a nem ment el szavazni. A távolmaradók között politikai attitűd szempontjából megtalálhatunk a szélső baltól a szélső jobbig mindenkit. Ugyanakkor kiderült, hogy széles rétegek gondolkodásában együtt élnek a szociális gazdasági és a jobboldali politikai nézetek. Szelényi Iván úgy gondolja, hogy a távolmaradók viszonylag nagy aránya annak is köszönhető, hogy egy párt sem jelenített meg karakteres szociáldemokrata értékeket.

Valószínűleg már mindenki előtt világos, hiszen az Antall-kormány sem tagadja, hogy a privatizációnak nemcsak nyertesei lesznek hanem vesztesei is. A növekvő szegénység, munkanélküliség, létbizonytalanság emberek tömegét készíti biztos támasz keresésére. Ez a helyzet kedvez a vallásos mozgalmak terjedésének, ami kis hazánkban is jól követhető.

A mai "evangelizáció" folyamatának értelmezésére kértük fel SÓLYOM ANTALt, egyetemünk filozófia oktatóját, aki elmondta, hogy ez nem magyar sajátosság. Mivel a kelet-európai válság általános civilizációs válsággal párosul, nálunk koncentráltan jelenik meg az új vallásosság. Miben látja a civilizációs válság lényegét? A világ termelőerői főként a tudományos-technikai forradalmak következtében minőségi változásokon mentek keresztül. Így új feltételek között működnek a régi emberek régi eszméikkel, de az új formákat még nem találták ki. Bár az emberiség felismerte, hogy a nagy világproblémák újabb világháború útján nem megoldhatók, a fegyverek arzenálja még nem csökkent megnyugtató mértékben. Felmérhetetlen mennyiségű szakértelem halmozódott fel egyes szaktudományokban, de a tudósok felelőssége az emberiség fennmaradásában nem tisztázott (pl. génszűrés). Az emberek közötti viszonyok romlottak, új elidegenedettségi reakciók jelennek meg. Szókratésztől Heideggerig és utána azt mondják az egzisztencialisták, elhibáztuk az emberiség fejlődését, ezért forduljunk vissza. Forduljunk vissza a vallásba – tanácsolja az egyház.

Sólyom Antal pozitív értékeknek tartja az alapvető keresztény értékeket, amelyek ezért az államvallás által szétzúzott magyar szellemiség újjászületésében segíthetnének. Viszont a vallási dogmák és a Biblia egyes szövegeiben kimutatható, hogy a teológia alapvetőse intoleráns az ateistákkal szemben, nem kezeli ezeket személyként. A kötelező hitoktatás bevezetésének maghiúsítása ezért volt nagy jelentőségű, bár ez csak az adott erőviszonyoknak volt köszönhető, hasonló kísérletnek lehet, hogy később nem tud ellenállni az ország. Mégis mi volt a kereszténységnek az a lényege, amely az antik világ hanyatlásakor progresszív erővé tette? Nem más, mint a felszabadítás eszménye. Az egyház azonban soha nem favorizált más társadalmi formát, mint a marxizmus. Ma sem teszi ezt, sőt! Éppen ebből fakad a közeli egyházszakadás veszélye, mivel a Vatikánnal szemben a dél-amerikai egyházközösségek ismét a felszabadítás teóriáját kezdik egyre erőteljesebben felvállalni.

(A "nagy" előadások és a szabadidős hangulatjavító foglalkozások mellett számos fakultatív beszélgetést kínált résztvevőinek a tábor: a mikroökonómia ideologikus elemeiről, a nyugat-európai trockista szervezetekről, Lukács György politikai végrendeletéről, az érték- és járadékelméletekről, a tőzsdéről, a konkurenciával kapcsolatos előítéletekről, a neoliberais gazdaságpolitikáról, a demokrácia és a munkaszervezet összefüggéséről. Aki saját hibájából kimaradt mindebből (köztük több tervezett előadó is), az sajnálhatja. Akit mi felejtettünk el értesíteni a tudnivalókról, azt mi sajnáljuk – és ezúton kérünk tőle elnézést. A tanulság (a közeljövőre nézve is): lehet bármilyen magas a színvonal, nemcsak a programot kell megszervezni, hanem a részvételt is. A szerk.)

H. J.